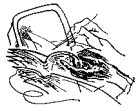

Pillich László

Közművelődési civil önszerveződés

Először is kérem, engedjék meg, hogy feleségem, Pillich Katalin üdvözlétét tolmácsoljam és közvetítsem sajnálkozását, amiért lázas betegsége miatt nem tud résztvenni ezen a találkozón. Gondolatai itt lesznek közöttünk, mert kettőnk előadásának anyagát egybeszórtam. Az egyetlen olyan előadás lesz ez, amely a könyvtári közművelődési civil önszerveződésre fog vonatkozni. Sajnáltam volna, ha az a téma, amelyet ő választott – a könyvtári közművelődési egyesületek speciális szórványfunkciói – vagy az, amelyet én választottam – a civil önszerveződés gerjesztésében a könyvtári intézményépítés hogyan tud mozgató tényezővé válni – ne kerüljön az önök figyelmének középpontjába. A témaválasztással az volt a célunk, hogy kicsit közelebb hozzuk azt a fajta sajátos intézményépítést, amely 1990-ben indult, és nem igazán általános még a mai napig sem; és hogy valamilyen formában segítsünk ezzel a rövid előadással kicsit felértékelni ezt a fajta polgári önszerveződési modellt, ezeket az intézményeket a magyar–magyar intézmény-, könyvtár- és könyvtárosközi együttműködésbe.

Valamennyien tudjuk – legtöbben önök közül ebben személyesen is részesek voltak –, hogy az 1989. évi rendszerváltást követően a Kárpát-medencei magyar könyvtári közművelődési intézményépítésnek két különböző útja körvonalazódott. Az egyik út kétségtelenül az előző rendszer állami könyvtári, közművelődési hálózatának úgynevezett polgárosítása volt. Ezt nem valamilyen negatív, pejoratív, elítélő értelemben mondom: ez volt az egyetlen lehetősége az államosított és most a közösségek által visszanyert nagyon értékes állományok ismételt közönségközelbe hozatalához. Ennek a folyamatnak megítélésünk szerint három jellemző vonása volt. Először is lehetőség nyílt arra, hogy ezek az intézmények civil funkciókat kezdjenek beépíteni a tevékenységükbe azért, hogy a közösség tagjai, az olvasók számára valamivel hi-

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK VI. VILÁGTALÁLKOZÓJA

teleesebbekké váljanak, magyarán az ideológia-központúság helyett a közösség-központúság kerüljön előtérbe. A másik a könyvtárak önkormányzati kezelésbe adása volt, amelynek következtében a közösség közelébe jutottak mind a finanszírozás, mind a működtetés szempontjából. Végül a harmadik a civil szervezeteknek a könyvtárakhoz való kapcsolódása volt, amelyen keresztül könnyebben elérhették, hogy a civil önszerveződés számára biztosítható forrásokhoz könnyebben hozzáférjenek, és ezt a saját intézményük javára könnyebben hasznosíthassák.

Csak egyetlen székelyföldi példát szeretnék ezzel kapcsolatban említeni: a székelyudvarhelyi városi könyvtár és a mellérendelt bibliofil alapítvány együttműködését és szimbiózisát, amely talán az egyik legminőségibb könyvtárunknak a létrejöttét eredményezhette a másfél évtized alatt.

De van vajdasági példa is: az állományban, vegyes használatban, tulajdonban közös könyvtári rendszer és a Kapocs könyvtári csoport együttműködése. E „polgárisított” rendszerek legfőbb sajátosságai a következők: Először is, hogy – szórványról és kisebbségi helyzetről lévén szó – nem tisztán magyar, hanem magyar állománnyal is rendelkező könyvtárak és közművelődési intézmények ezek. Másodszor, hogy ebből fakadóan csak ott képesek egyértelműen a magyar közösségi igények kielégítésére, ahol az önkormányzat, a munkatársi állomány és a közösség akarata is találkozik. A szórványhelyzetben a helyi kis közösségi csoportérdekeknek a kielégítésére a polgárisított hivatalos könyvtári rendszerek már nem képesek. Tudjuk, mert szórványhelyzetben élünk. Ezért indult el a párhuzamos szerveződési folyamat. Ez a folyamat azért volt fontos, mert ezek a kis közösségek kiszolgáltatottságukban rájöttek arra, hogy a közösségi csoportigények megjelenítése kizárólag ilyen, jogilag is működtethető egyesületeken keresztül történhet. Végül rájöttek arra is, hogy a szükséges finanszírozási forrásoknak a magyar közösség számára való célirányos megnyerése is kimondottan ilyen intézmények segítségével együtt képzelhető csak el.

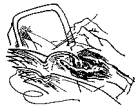
Ez utóbbi autonóm intézményépítésnek a szellemi szórányosodással, a nyelvi és kulturális identitásvesztéssel és a közösségi kommunikációs tér beszűkülésével egyenes arányban növekszik a fontossága. Ez azért van, mert a célja elsősorban nem az elitkultúra értékeinek valamiféle felmutatása és terjesztése, hanem ezekben a veszélyeztetett közösségekben az identitás, a

nyelvi, kulturális önazonosság megőrzéséhez, a közösséghez tartozás megerősítéséhez nyújt segítséget.

Hogy ennek a fontosságát, a súlyát megértsék, néhány statisztikai adatot hoztam a 2002-es népszámlálási adatokból. Ezek az erdélyi adatok (a Felvidéken és a Vajdaságban hasonló adatok döbentettek meg mindnyájunkat két évvel ezelőtt) jelzik azt, milyen rohamos lebomlási folyamat indult el a határon túli magyar közösségekben. Az adatokból kiderül, hogy az a bizonyos Székelyföld, amely valamiféle közösségi összetartás szimbóluma, a megmaradás és Erdély szimbóluma, tehát Hargita és Kovászna megye az erdélyi magyarság mindössze 30 százalékát tudja a magáénak, a többi 70 százalék szórványban él. Az erdélyi magyarság egyötöde, körülbelül 250 ezer ember 10 százaléknál kisebb arányban él megyei szórványban, tehát nyelvi- és kulturálisan közvetlenül veszélyeztetett helyzetben. Ha ehhez hozzáadjuk még Arad megye alig több mint 10 százaléknyi vagy Kolozs megye 17 százalék körüli magyarságát, akkor ez a szám szinte eléri az erdélyi összmagyarság egyharmadát, körülbelül 420 ezer főt. Ezek azok a demográfiai adatok, amelyek jelzik, hogy itt, a közösségünkben valamiféle lebomlási folyamat játszódik le.

A szellemi szórványosodásról két adatot fogok bemutatni Kolozs megye kapcsán. Mindnyájan ismerjük a korridor kifejezést: arról a Szatmár, Bihar, Kolozs, Maros, Hargita és Kovászna megyék által formált S-betűről van szó, amelyben az erdélyi magyarság körülbelül 75–77 százaléka él a mai napig is, és amely az erdélyi magyar közösség gerince. Ennek közepén Kolozs megye a maga 17 százalékával a legsérülékenyebb pont. Ha ott asszimilálódik a magyarság, és elveszíti regionális központi funkcióját, akkor az erdélyi magyarság megszűnik egységesnek lenni: egy partiumi és egy székelyföldi enklávéra szakad. Azért idézek a továbbiakban Kolozs megyei adatsort, hogy érezzük ennek a súlyát. Az egyik adat az, hogy a széttelepedés most már szinte általános jelenséggé vált. Széttelepedésen értjük, amikor magyar elemek olyan településeken jelennek meg, ahol semmiféle történelmi, etnikai előzménye nincs a magyar jelenlétnek. Az ilyen települések száma 1992–2002 között közel százszal nőtt Kolozs megyében. Csökken a városok szellemi megtartó ereje, a magyar nyelvű oktatás folyamatos leépülésben van. Csak annyit ehhez, hogy román nyelven tanul az 1–4. osztályosoknak 10 százaléka, az 5–8.

osztályosok 25 százaléka, a 9–12. osztályosoknak pedig már 55 százaléka. Ez időben extrapolálva azt jelenti, hogy húsz év múlva a Kolozs megyei felnőtt magyar lakosságnak több mint a fele nyelvhasználatában, identitásában sérült lesz. Még egy adat megdöbbenésül: az 1500 egyetemet végzettről saját felmérésünk alapján 2003-ban kiderült, hogy 70 százalékuk valamely európai, nem pedig erdélyi nagyvárosban szeretné az életét megalapozni, és csak 18 százalék az, amely úgy képzei, hogy a tanultakat otthon, a saját közösségének a fejlesztésére fogja felhasználni. A magyartanári diplomások 48 százaléka nagyvárosban szeretne megtelepedni, 39 százalékuk Magyarországon, és csak 13 százalékuk kíván otthon maradni. Azt szerettem volna érzékeltetni, hogy a bomlás folyamata meglehetősen előrehaladott. Ilyen körülmények között a civil önszerveződés eredményeként létrejövő autonóm könyvtári és közművelődési rendszer fontossága rohamosan és rendkívüli mértékben megnő. Ugyanakkor – mi úgy érezzük – az egyenrangúságát még mindig komoly fenntartások övezik. A könyvtáros és a közművelődési szakma amatőrizmussal vádolja őket. Nyilvánvaló, hogy van bennük amatőrizmus, hiszen a polgári önszerveződés lelkesedésből indul ki, amelyet aztán professzionalizmussal kell megtölteni. Ehhez viszont együttműködés kell, ehhez partnerség, anyagi és szellemi támogatás kell. A támogatás hiánya viszont eléggé megakadályozza azt, hogy a „lelkes rendszer” egy idő után szakmailag felnőjön ahhoz a feladathoz, amelyet ezekben a szórvány közösségekben be kell töltenie.

Mindezt felvidéki, vajdasági barátaink éppúgy érzik, mint ahogy mi érezzük Erdélyben.

Azt hiszem, hogy a szórványban működő könyvtári és közművelődési egyesületek speciális szerepet kell, hogy betöltsenek a nyelvi és kulturális rehabilitációban, amely igazából egészen más megközelítést igényel, mint az eddigiek. Évekkel ezelőtt idegenkedtünk a falugondnoki hivataltól – ma már látjuk, hogy az egyik legtermészetesebb megoldás a kis közösségeket érintő szociális problémákban. Nos, a kulturális és nyelvi rehabilitációt mi „heltais” lélekkel, de nem csak „heltais”, hanem közösségszervező lélekkel is hasonlóan fontos dolognak tekintjük, és erre ösztönöznénk a civil intézményeket is. Hogy milyen ezeknek a részaránya? Azt hiszem, ha azt kérnénk, emelje fel a kezét, aki ilyen szórvány intézményből jött könyvtáros,

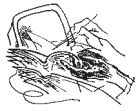

hárman lennének ebből a szférából. Közben Erdélyben nyilvántartásaink szerint körülbelül 140 ilyen könyvtárat működtető amatőr van, akik már bizonyos alapképzéseken átestek.

A Heltai Alapítvány 1999 és 2004 között több mint 150 egyházi és világi, kistélepülési és kisrégiós civil szervezet, közművelődési egyesület, könyvtár számára juttatott 150 kötetnél nagyobb állományfejlesztési hozzájárulást. Ez jelzi, hogy reálisan létező intézményhálózatról van szó. Szükségesnek és nélkülözhetetlennek tartjuk e civil szervezeti rendszerben a könyvtári funkció erősítését. A könyv – mint tudjuk – ezen autonóm intézmények kialakításának gerjesztője volt. Végre volt valami a demográfiai kiszolgáltatottság közepette, amit birtokolhatott a kis közösség: az a 150–200 könyv elindította az önszerveződés szinte ösztönös munkáját.

Végül csak annyit szeretnék mondani, hogy átfutottam Kálóczy Katalinnak a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros című folyóiratban megjelent írását. Ebben jelzi, hogy a létező könyvtári közművelődési civil szervezeteknek közel 30 százaléka 1990 után jött létre. Ez a 30 százalék az, amit mi ilyen típusú szervezetnek tekintünk Erdélyben.

Milyen speciális funkciók vállalására kell nekünk ezt a rendszert közös összefogással ösztönözni, és miben kell velük együttműködni? Az anyanyelvi kommunikáció előmozdítására olyan közegben, ahol a nyelv a kommunikációs funkcióját egészében vagy részben elveszítette; információk áramoltatása ott, ahol fogyunk, ahol elvándorlás van. Végül is a kapcsolatépítésnek ezt a módszerét Nyugaton a szorboknál, a frízeknél is használják, vagyis kitalálnunk nem kell, csak alkalmaznunk. Kulturális rendezvényszervezés – a kulturális kommunikációs lehetőségeknek a bővítéséért. Képzés, képzés, képzés! Ahol már visszaszorulóban van a hivatalos oktatás, ott ezeknek a civil szervezeteknek kell az anyanyelvi tudásátadást is biztosítani, hogy valamilyen formában az ismeretszerzésben is a közösségen belül maradjon meg az a rétege a szórvány- és asszimiláns magyarságnak, amely még ott tartható. Fontos feladat az asszimiláltak hungarizációja–rehungarizációja. Mert nyelvvesztes magyarok is vannak, tudjuk nagyon jól, olyanok, akik magyarnak vallják magukat mindenféle népszámláláskor, de már nem beszélnek magyarul. Ezek a mi „eszkimóink”. És őket vissza kell hoznunk a magyar kultúra

MAGYAR KÖNYVTÁROSOK VI. VILÁGTALÁLKOZÓJA

szférájába, holdudvarába, ez a rehungarizáció. A hungarizáció pedig az, amikor mi, végül is *mások*, az együttélőknek próbálunk kínálni olyan magyar értékeket, amelyek őket toleránsabbá és kommunikatívabbá teszik irántunk.

A felsorolásból valamennyien láthatjuk, hogy mindezek olyan dolgok, amelyeket könyvtárosainknak tanítunk mint a korszerű értelemben vett közösségi, könyvtári tevékenységnek az alapfunkcióit. Tehát nem lesz nehéz ezeket integrálni, beemelni a könyvtárosi és közművelődési együttgondolkodásba, szakmailag kollégáknak tekinteni a szórványban dolgozó könyvtárosokat és intézményműködtetőket, és megtalálni a lehetőségeket mind az együttműködés, mind pedig a probléma európai uniós integrálásának kérdésében. Gondolom, hogy az együttműködésünknek az lesz a közeljövőben a legfontosabb stratégiai problémája, hogy a közösség számszerű és szellemi szórványosodásában mérhető asszimilációt megpróbáljuk megfékezni és, ha lehetőség van rá, megállítani.

A felvezető előadásban elhangzott, hogy jó úton vagyunk. A demokrácia azt jelenti, hogy magyar identitásunk az európai integrációban nem szenved csorbát. Akkor erősítsük magunkban is ennek a hitét!